

Nem tartozott irodalmunk legelső vonalába, abba, melyet a lírában Petőfi, Ady és József Attila, a prózában Mikszáth és Móricz neve fémjelez, de helye ott van mindjárt mellettük, és varázsos elbeszélő művészete, mély embersége olyan értékekkel gazdagította irodalmunkat, hogy méltán tartjuk őt nemzeti klasszikusaink között számon.

7

Amikor a szegedi egyetem díszdoktorrá avatta, azt mondotta: „én akár mint író, akár mint tudós, félbenmaradt egzisztencia vagyok.” Ez az érzés is rágta lelkét, ez is hozzájárult rossz közérzetéhez. Mégis, mindez gazdagította is, sokszínűvé tette életművét. Polihisztorsága inkább javára vált írásművészetének, semmint — ahogyan a régiségtan az *Aranykoporsónak* — terhére. Mindez együttvéve adta azt a sajátos valamit, amit Móra-oeuvre-nek ismerünk. Még a rossz közérzete is, kínzó ellentmondásai, mint a kagylóból a páncélja alá szorult homokszem: igazgyöngyöket termett.

„Elment — írta halálakor Móricz Zsigmond —, és vele együtt eltűnt a magyar irodalomból egy eredeti, sajátlagos, meghatóan őszinte s megilletően ragyogó magyar szín.”

MÓRA FERENC MAROSVÁSÁRHELYT

Bustya Endre, a kitűnő erdélyi irodalomtörténész, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság irattárában találta az alábbi öt Móra-levelet. A levelek közötti magyarázat Péter Lászlótól, a lapalji jegyzetek Bustya Endrétől valók.

*

Móra Ferenc 1928 első felében előadó körúton járt a szomszéd országok legnagyobb magyarlakta városaiban. Január 22-én Nagyváradon, február első napjaiban Pozsonyban, Érsekújvárott, Léván és Losoncon, április 15-én Szabadkán tartott előadást, április 29-én pedig — amint Sényi Lászlóhoz, a Székelyföld szerkesztőjéhez írott alábbi levelekből kitéjük, a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságban tartott előadást.

1

Szeged, 1928. IV. 13.

Igen tisztelt Barátom,

megtisztelő soraid — részben frakkos, részben ásató-bundás csavargásaim miatt — csak most jutottak hozzám, — remélem, te előbb megkaptad a választ, mint én a kérdést. T. i. az én drága földim, P. G. I.¹ már előbb közölte velem a tervet, mielőtt leveled vettem volna s megírván neki, hogy a meghívásnak eleget tenni kötelességemnek tartom, átadtam neki az önmagam feletti impériumot. Azóta ő bizonyára továbbította a válaszom neked s így már tudod, hogy részemről semmi akadály a számára, amit 29-re terveztek. Legalább Irén húgom ezt a dátumot választotta s nekem is ez a legmegfelelőbb. Ápr. 26-án a bpesti feministáknál van előadásom, a jó Isten bocsásson meg nekik is, nekem is s május 5-én már Pesten van tiszteletbeli székfoglalóm a Gárdonyi-Társaságban.

Addig is igaz szívvvel köszönt, örömmel nézve a személyes találkozás elé, Tisza menti kollégád:

Móra Ferenc

Móra szerepléséről lapja, a *Délmagyarország*, május 6-án — a kolozsvári *Ellenzék* és a marosvásárhelyi *Székelyföld* tudósításai alapján — részletes tudósítást adott *Móra Ferencet három napig ünnepelte Marosvásárhely* címmel. Móra útja, írja a lap, valóságos diadalmenet volt: az ottani lapok — csakúgy mint előbb a *Bácsmegyei Napló* — vezércikkkel köszöntötték, és utóbb is elragadtatottan írtak Móra szerepléséről.

„Szombaton, megérkezése estéjén Móra gróf *Toldalaghi* József vendége volt, aki tiszteletére ötvenertékes vacsorát adott koronkai kastélyában, amelyen a város író- és mánásvilága jelent meg, a többek közt a Telekiek, Aporok, Bethlenek. Más-

¹ P. Gulácsy Irén, akivel együtt szerepelt Móra Marosvásárhelyen.

nap dr. *Ferenc Mihály* Zsigmond földbirtokos adott az író tiszteletére nagyszabású ebédet, amelyen a város dzsentri társadalma vett részt.

A *Kemény Zsigmond Társaság* ülését a kollégium dísztermében tartották meg, ahol ötszáz ember szorongott. Az elnöki megnyitót *R. Berde Mária*, az országosan ismert regényíró tartotta, aki a közönség tapsai közt köszöntötte Mórát mint a magyarság vigasztalóját, mint páratlan eredetiségű művészt s mint az első magyar író, aki *nem azért jött Erdélybe, hogy vigyen, hanem, hogy hozzon.*

Móra ezután közel másfél óras előadást tartott a maga közvetlen, tárgyhoz nem kötött modorában, s olyan sikert aratott, aminőt a lapjelentések szerint még nem látott az ős székely város.

Az előadást egyik vendéglő éttermében százterítékes bankett követte, amelyen a polgári társadalom nevében mondtak több felköszöntőt az íróra.

Hétfőn délből ismét gróf Toldalagi vendége volt Móra intimebb ebéden, délután orgonahangversenyt rendeztek tiszteletére a kultúrpalotában, majd szállásadója, dr. *Szilágyi János* főorvos gyűjtötte össze délutáni teára a város honorációs társadalmát. A búcsúvacsora hétfőn este volt *Máriaffy Lajos* kamarás és felesége, báró *Wesselényi Erzsébet* szentgyörgyi kastélyában, ahol megint a környék mágnásvilága gyűlt össze.

Móra pénteken utazott vissza Erdélyből Budapestre, ahol szombat este tartotta székfoglalóját mint a Gárdonyi-Társaság tagja a pesti vármegyeház dísztermében."

A *Délmagyarország* — a Horthy-rendszer liberális-demokrata ellenzékének és a szegedi szociáldemokrata munkásságnak szócsöve — szemmel látható hivalkodással sorolja föl a Mórát Erdélyben körülzsongó, történelmi nevű mágnásokat. Célja világos: azt akarja a szegedi hivatalosak tudomására hozni, hogy a forradalmakban „kompromittált”, az irthoni hatalmon levőktől üldözött író *ott megbecsülük!* A lapnak ugyan ebben a számában, a vezércikk helyén, név nélkül ugyan, de nyilvánvalóan Móra tollából *Levél haza* címmel maga az író számol be erdélyi élményeiről. S ebből tűnik ki, hogy ő nem bánja az erdélyi mágnások barátságát, mert őket — a hazai arisztokráciával szemben — emberebbnek, demokratábbnak találta. De még így is szükségesnek tartotta, hogy leszögezze: „E sorok írójának, *aki soha se tagadta meg plebejus voltát*, mindig felejthetetlen élmény[e] lesz, hogy sorsa forgószele a maga tradíciótlan világából néhány napra oda sodorta *Erdély aranykorá*-ba, ahol patinás városokban, bércek lábához simuló falvakban, ódon bibliotékák kandallós ölen, mohos sírkövé temetőikben mindenütt *él* az a történelem, amit az Alföld fia csak mumifikálva ismer. Élnek, mégpedig őseikhez nem méltatlanul, az egykori kancellárok, diplomáták, hadvezérek, könyvtáralapítók, iskolafundálók, irodalomépítők, művésztámogatók sarjadékai. S ha a közélettől visszahúzódva, ha anyagi erejükben megtizedelve, ha a *fruit Ilion et fuimus Troes* jegyében élnek is, ma is élén járnak a kultúrának, és egyek a népükkel, a harisnyás székellyel, aki ösztövé marhájjával csöndben szántogatja sovány földjét.”

Móra fölhasználja az alkalmat arra is, hogy a Horthy-korszak hamis revíziós politikáját támadja: „ti otthon csináltok ugyan irredenta albumot és irredenta mézeskalácsot és irredenta bubifrizurát és mindenféle irredenta üzletet, de nem vesztek tudomást az elszakított magyarság új kultúrájáról, irodalmáról, művészetéről, és fogalmatok sincs belső életéről, küzdelmeiről, igazi szenvedéseiről!”

A cikket, amely azóta a *Memento* című kötetben (1967.) hozzáférhető mindenki számára, Móra kivágva elküldötte vendéglátóinak. Erre utal következő levelének elején.

2

Boríték: Mélt. *Sényi László* úrnak, író Targu-Mures a „Székelyföld” szerk. *Románia Feladó: Móra F. Ungaria, Szeged.*

Drága kollégám, kedves jó Barátom,

*megdöbbenve sejtem ki Berde Mária leveléből, hogy egy hónappal ezelőtt rosszul szuperálhatott felétek a posta. Mindnyájatoknak írtam azon melegében, ahogy haza értem s neked még azt a vezércikket is elküldtem, amit a *Délmagyarország*-ba írtam rólatok, a történelmi levegőtökről, az erdélyi mágnások ideát ismeretlen típusáról s a ti idegen világotokról, ami nekünk azért idegen, mert mi már elfajzottunk tőletek, — attól tartok, már a honfoglalás idejében.*

No most már mindegy, mást nem tehetek, minthogy sietek lemosni magamról a hálátlanság és neveletlenség látszatát és még egyszer külön-külön megköszönöm mindnyájatoknak azt a vendéglátást, amivel én még sehol se találkoztam, pedig mindenütt hozzászoktattak ahhoz, hogy tejbé fürdessenek, mézbe hempergessenek.

Tulajdonképp csak azután szégyeltem el magam az engem meg nem illető túlzásaitokért, amikor itthon rendeztettem az emlékeimet és mivel-tudom, hogy azokban a tebaráti kezéd volt a *primum movens*, engedd meg, hogy mindenek előtt azt szorítsam meg túláradó hálával.

Hiszem az Istent, hogy találkozásunk nem az utolsó volt s hogy az egész életre szóló ölelést, amellyel elválásunkkor megtiszteltél a május elseji ég csillagragyogásában, visszaadhatja még a méltóságos asszonynak kezét csokoló, rád mindig testvéri szívvel gondoló

Szeged, 1928. VI. 4.

Móra Ferid

3

SZEGED, 1929. I. 3.

Kedves Lacikám,

a melléklet tegyen róla bizonyóságot, hogy legalább a jószándékaink találkoztak. Hogy soraink nem keresztezték egymást, annak az a magyarázata, hogy engem igen csúfított a búcsúzó ó-év. Hirtelen kitört rajtam az influenza, nem a spanyol, hanem a leggonoszabb hazai kiadása, ágynak döntött s az újévi levelezésem itt maradt, ki megcimezetten, ki felbéllyegzetten, a hivatali íróasztalomon. Egy-két lapát aszpirin aztán máig úgy helyezhözött, hogy csukott autóban ma már becsempésztem magam a hivatalba s elexpediálhatom a félben maradt újévi kérvényeket „boldogság tárgyában.” Talán nem is baj, ha egy kis késéssel érnek a mennyei kancelláriába, most már ott kevesebb a dolog s több remény van rá, hogy kedvező indorzátaival látják el őket. S talán az se baj, hogy a Maros-partra is csak ünnep oktavájára ér oda az ölelés. Annyi melegséget küldök benne, hogy az ki nem hülhet odáig, — s még mindig nem annyit, ami párja lehetne a tieteknek, kóborlásaim legsugarasabb emlékének. S ne bússulj az elveszett cikk miatt se, Lacikám, föl van az énnálam jegyezve, adósság gyanánt. Nyomtatásban, sajnos, nem lehetett már megkapni, de legépílettem a könyvtári példányról. Már eddig is megtettem volna, ha zaklatott életem mellett időm lett volna kikeresni.

Az utolsó pihenőm az volt, amit körötökben töltöttem. Azóta szünetlen ásattam, amiről tán a lapokból is tudsz. El is ásattam a nyári szabadságomat. Most pótolom, márciusban, amikor leszaladok egy hónapra Spanyolországba. Legalább közvetlen tapasztalatból tudom meg, hogy ott nincs olyan meleg, mint Marosvásárhelyen.

Égész szívével a tietek:

Móra Feritek

4

Szeged, 1929. XI. 30.

Drága Lacikám,

az imént szerkesztettem egy nagyon óvatos üdvözlő sürgönyt címedre a Kemény Zsigmond-Társaság részére s ahogy ismerem a postátok járását, felteszem, hogy az szombattól hétfőig el is jut hozzád. Így legalább én se maradok ki a jubileumotokból, amiben ideátról kevés embernek a szíve van benne annyira, mint az enyém, ami érhető is, mert kevés csavargó magyar ért még meg Marosvásárhelyen olyan mézbe hempergetést, lángosba törülgetést, mint én. Sok mindent elfelejtetek az életben, el is felejtetek, hál istennek, mert ahogy öregszik a vándor, egyre nehezebb lesz az emlékek tarisznyája, de Marosvásárhely nem marad el tőlem, még le nem tesznek a nagy ágyba. Más emberek vagytok Ti ott, mint akikbe másfelé beléltam s ha mindnyájan olyanok volnánk, talán hamarabb vissza lehetne billenteni a világ kizök kent tengelyét, — ámbar abban sem vagyok egészen bizonyos, hogy megérdemli-e ez a mi fajtánk azt a munkát, amilyent Ti végeztek s általában megérdemli-e benneteket... Sokszor gondolok én ilyeneket veletek kapcsolatban, hiszen van, ami állandóan emlékeztet rátok. Farkasszemét néz velem a hivatalszobámban Gulyás² barátunk akvarellja a könyvtárról, a legszerényebb a szobám piktúrái közt, de nekem a legeleveníbb és legmeghittebb.

Persze, gondolod magadban, könnyű így a szélnek beszélni s a keletre szálló felhőkkel üzengetni, de mi van az előszóval,³ vagy legalább a válasszal, amire nem is a barátság kötelezi a rendes embert, hanem a tisztességtudás...

Drága jó Lacikám, engedd meg, hogy én is azzal védekezhessenek, amivel most minden akasztófavirág ki akar bújni a hurok alól: nem vagyok én normális ember. Már hogy az életem nem az. Nem is az enyém, hanem mindenkié, aki hozzám juthat

² Gulyás Károly kollégiumi rajztanár, a Teleki-Téka könyvtárosa.

³ Sényi Mórától kért előszót a Kemény Zsigmond Társaság 50 éves jubileuma alkalmából megjelenő Ünnepi Könyv számára.

s lekanyaríthat belőlem egy karajt. Az újságból valószínűleg tudod, hogy amint a tavaszon hazakerültem Spanyolországból, mingyárt [!] nagy ásatásokat kezdtem, amiket pár napja fejeztem be. Az ásatás nálam nem Attila-keresés, hanem menekülés az élettől. A várostól, a közélettől, az ügyes-bajos emberektől, a politikusoktól, a hangversenyrendezőktől, a könyvügygynököktől, az aktáktól, a koldulóktól, a tervezőktől — persze aztán mikor bekerülök az emberek világába, azért mégis csak mindennek eleget kell tenni s ebben öröklődök föl. Tudod, Lacikám, az az én végzetem, hogy én mécesnek születtem s az emberek villanylámpa-szolgálatokat várnak tőlem.

Ami pedig az előző-ügyet illeti, leveledet egy hónapi késedelemmel kaptam. Szeptember elején érkezett s én október első hetében tértem haza az ásatásokból, akkor is csak futó vendégnek. S úgy gondolom, ha az érdemi részét már ügyis lekéstem, a magam kimentése nem sürgős. Aztán új rohamok jöttek, felvidéki turné a Kassai-újságírók javára, a magam operettje, stb. — minek mondjam tovább?

Édes jó emberem, az ünneplő társaság⁴ számára ide teszem ünneplő szívemet, amely sürgönyömben nem fért bele, neked pedig elküldöm ezt az emléket a pesti könyvhétről, — hátha könyvebben megkapom az amnesztiát. Majd egyszer, ha megint együtt lesztek mindnyájan, akik kedvesek vagytok ott nekem és esetleg fénykép készírlátok, juttassatok abból egyet nekem, hogy legalább úgy nézegethesselek beneteket.

A méltóságos asszonynak kezét csókolva, mindenkit szívből köszöntve, hűséges szeretettel ölel:

Móra Ferid

5

Szeged, 1931. I. 31.

Kedves Lászlóm,

nem szabad rossz néven vened, hogy kedves figyelmedet ilyen későn köszönöm meg. Megszokhattad már, hogy alulírt barátod a világ legneveletlenebb embere, nem veleszületettségéből, hanem muszájból. Száz felé van szaggatva az életem s magamnak meg a magam dolgainak jut belőle legkevesebb.

Most külön oka is volt a hallgatásomnak: éppen az Ünnepi Könyv. Nem csak neked akartam megköszönni, hanem mindnyájatoknak, akiket szeretek és becsülök nálatok. Időtlen idők óta itt a könyv az asztalomon s csak tegnap este tudtam kimódolni, hogy pár sort írjak róla a M. H.-ban. A vasárnapi számban jelenik meg, mire a levelem odaér, bizonyára már olvastad is. Most én kérem a te elnézésedet: nem úgy írtam, ahogy szerettem volna, hanem ahogy lehetett.

A méltóságos asszonynak kezét csókolva, a jó embereket szívből köszöntve, téged szeretettel ölel testvéred:

Feri

A Kemény Zsigmond Társaság 1930 októberében megjelent kiadványáról Móra a Magyar Hírlap 1931. február 1-i számában Marosvásárhelyi Ünnepi Könyv címmel a következő névtelen ismertetését írta:

„Most múlt ötven éve annak, hogy Tolnai Lajos marosvásárhelyi református pap, a magyar realista regény nagy úttörője, báró Apor Károllyal s néhány tanügyi emberrel összefogva, megalapította a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaságot a »széptudományok művelésére«. Az alapítók legtöbbször nevével régen elment az idők hajója, de amit alkottak, az megállta ötven év viharát — s ami annál is veszedelmesebb, hűltvérű közönyét.

A Kemény Zsigmond Társaság, amely nagy lendülettel s külön folyóirattal indult meg — Erdélyi Figyelő-nek hívták, Arany János és Reviczky Gyula is írtak bele — pár esztendei lobogás után elalélt, s a többi vidéki irodalmi társaságok nem sok vizet zavaró életét élte egész az impériumváltozásig, amikor azonban tudatára ébredt önálló hivatásának. Báró Kemény János, a vécsi Helikon életrehívója mint elnök és Sényi László marosvásárhelyi szerkesztő mint főtítkár állnak az élen ennek az új kulturális munkának, amelynek vezérkarát Marosvásárhely írói teszik, elsősorban Berde Mária és Molter Károly. A helyi felolvasó-üléseken és az egész székelységre kiterjedő vándorgyűléseken kívül alapítványokat gyűjtenek, pályázatokat tűznek ki, szellemi olimpiaszókat rendeznek, irodalmi emlékünnepeket ünnepelnek, s megható igyekezetrel mindent megtesznek a magyar lélek ébrentartására.

Ennek a minden elismerést megérdemlő buzgalomnak a terméke az a terjedelmében tekintélyes, kiállításában ízléses és értékekben gazdag Ünnepi Könyv, amelyet

⁴ Az 50 éves jubileum ünnepesei 1929. december 2-án voltak.

a félszázados jubileum emlékére Sényi László gondos szerkesztésében kiadott a Társaság. Sajnos, meg kell vallani, olyan példa ez, amit a magyar irodalmi társaságok nem tudnának követni, nemcsak a vidékiek, hanem a fővárosiak sem. A könyv, amelyben nyolcvan író képviseli Erdély lelkét verssel, tanulmánnyal, szépprózával, Apponyi Albert üdvözlétének fakszimiléjével s báró Kemény János Epilógjával végződik, amely ezt az intelmet intézi Erdély három anyanyelvet beszélő népeiz, de úgy, hogy *van arra miért felfigyelni Erdély határán túl is*:

— Őrizzétek, fejlesszétek kultúrátokat. *Becsüljétek egymás szellemi kincseit, s ne engedjétek, hogy a napi politika áldozatául essék egyetlen anyanyelv, egyetlen kultúra sem, mert a nemzeti művelődésnek csak addig van létjogosultsága a földön, amíg a nemzeti öntudat, amely táplálja, megbecsüli minden nép nemzeti öntudatát. Aki egy másik nemzet kultúráját megveti, magát gyalázza meg, de aki örül és védelmére kel más nemzet szellemi kincseinek, saját nemzetének szerez vele dicsőséget!*"

Kemény János üzenete, amelyből Móra ezeket a sorokat tartotta fontosnak, máig időszerű tanulság!

KÉT KÖNYV MÓRICZ ZSIGMONDRÓL

CZINE MIHÁLY: MÓRICZ ZSIGMOND

A magyar próza egyik legnagyobbjának életét, munkásságát bemutató és elemző mű az újra indított *Nagy Magyar Írók* könyveinek sorában látott napvilágot, abban a felújított kismonográfia sorozatban, amelynek célját, hivatását a Kiadó a következőkben jelölte meg: „Elsősorban az irodalommal most ismerkedőknek szánjuk ezeket a könyveket, kedvet ébresztő szándékkal a további olvasáshoz.” Nos, ezt a célt aligha lehet eszményiben szolgáltni annál, ahogyan Czine Mihály ebben a könyvében tette.

Czine nemcsak témájának tudós ismerője, de az íróról szólva sok tekintetben ő is íróvá válik. Könyvének számos olyan szuggesztív, karakterisztikus részlete van, ami éppúgy felejtetetlenül megrögződik az olvasóban, mint szépirodalmi olvasmányainak sok-sok mozzanata. Valóban bravúros teljesítmény, ahogy egy-két biztonságos tollvonással, néhány találó képpel, kifejezéssel, megállapítással atmoszférát tud teremteni. A szülői ház hangulatát, a szülők egyéniségét, a szatmári táj levegőjét, ízeit, színeit, az ott lakó nép jellemét éppoly elevenen és markánsan adja vissza, mint ahogy néhány rövid oldalon átélhetővé, érzékelhetővé teszi (sőt: átélni, érzékelni *kényszeríti*) a politikai közhangulatot, egy-egy írói érzelállapotot, vagy az egyes Móricz-művek világát, problematikáját. Ha kell, objektíven vizsgálódó, józan tárgyilagossággal mérlegelő, de ha a tárgy úgy kívánja (mert sohasem öncélú ez nála), szeret és tud

szubjektív lenni, személyes élményeinek, érzéseinek utat engedni. S teszi ezt mindvégig élvezetes, sodró lendületű, szép stílusban.

Az eredmény olyan olvasmányos mű, ami minden bizonnyal háromszorosan is elősegíti az előbb idézett kiadói szándék megvalósulását: kedvet ébreszt (ill. fokozza az érdeklődést) Móricz iránt, hozzájárul általában az irodalom megszerettetéséhez, és kedvet ébreszt az *irodalomtörténet* iránt is. Mert az olvasmányosság csak az érem egyik oldala. Legalább ennyire fontos kiemelni a könyv tudományos jellegét, értékeit is.

Ha filológiailag megközelítően pontosak akarunk lenni, azt kell mondanunk, hogy Czine kismonográfiája terjedelmének kb. 90%-ában nem más, mint a *Móricz Zsigmond útja a forradalmakig*, ill. az irodalomtörténeti kézikönyv Móricz-fejezete egyes helyeinek változatlan átvétele — és megfelelő összekötő szöveg révén szerves egységgé, egészé formálása. Éppen ezért, ha az előbbieken a mű olvasmányos értékeiről szóltunk elismerően, most ugyanezt kell tennünk tudományos nézőpontjából tekintve is. Hiszen a Móricz portrét a *Kézikönyv* 5. kötetéről megjelent kritikák, szakvélemények egyöntetűen a kötet egyik legjobb, legszínvonalasabb részletének tartották — teljes joggal —, s ugyancsak elismerő volt a vélemény annak idején a nagy kismonográfiáról is. Ezek a tények szépen bizonyítják, hogy Czine könyve mint népszerűsítő mű igen magas tudományos színvonalú is egyben, a népszerűsítő jelleget korántsem a tudományos nivó rovására, hanem éppen